

STATEMENT OF INTERNATIONAL CATALOGUING PRINCIPLES

Draft approved by the
IFLA Meeting of Experts on an International Cataloguing Code,
1st, Frankfurt, Germany, 2003

RAHVUSVAHELISTE KATALOOGIMISPÕHIMÕTETE DEKLARATSIOON Esimesel rahvusvaheliste kataloogimisreeglite alasel IFLA nõupidamisel 2003. a. Saksamaal Frankfurdis heakskiidetud kavand

Sissejuhatus

Rahvusvahelisel kataloogimispõhimõtete konverentsil 1961. aastal kiideti heaks „Pariisi printsiipidena” tuntud põhiseisukohad. See deklaratsioon sai aluseks kataloogimise rahvusvahelisele standardimisele ning saavutas kaheldamatult oma eesmärgi: enamik tollest ajast saadik maailmas koostatud kataloogimisreegleid järgib neid printsiipe täielikult või vähemalt suurel määral.

Nelikümmend aastat hiljem, mil kataloogijad ja nende kliendid kogu maailmas kasutavad elektronkatalooge, on ühised rahvusvahelised kataloogimispõhimõtted veelgi vajalikumad. Nüüd, 21. sajandi alguses, on IFLA võtnud ülesandeks kohandada Pariisi printsiipe raamatukogu siduskataloogide eesmärkidega, millest esimesele kohale on seatud kasutatavus.

Need uued põhimõtted asendavad Pariisi printsiipe, laienedes tekstväljaannetelt kõigile teavikulaadidele ning kirjepealdise valiku ja vormi käsitluselt kõigile aspektidele, mis on seotud raamatukogukataloogide biblio- ja normikirjetega.

Põhimõtete kavandis käsitletakse järgmist:

1. Käsitlusala
2. Olemid, atribuudid ja seosed
3. Kataloogi ülesanded
4. Bibliograafiline kirjeldamine
5. Otsielemendid
6. Normikirjed
7. Otsivõimaluste alused

Uute põhimõtete koostamisel on lähtutud maailma rikkalikest kataloogimistraditsioonidest¹, samuti IFLA dokumentides „Bibliokirjete funktsionaalsed nõuded” (*Functional Requirements for Bibliographic Records, FRBR*) ning “Normikirjete funktsionaalsed nõuded ja nummerdus” (*Functional Requirements and Numbering for Authority Records, FRANAR*) esitatud kontseptuaalsetest mudelitest, mis laiendavad Pariisi printsiipe ka reaalkataloogimise alale.

Loodetavasti edendavad need põhimõtted bibliograafia- ja normandmete rahvusvahelist ühiskasutust ning suunavad kataloogimisasjatundjaid rahvusvaheliste kataloogimisreeglite koostamisel.

RAHVUSVAHELISED KATALOOGIMISPÕHIMÕTTED

1. Käsitlusala

Käesolevad põhimõtted on mõeldud kataloogimisreeglite koostamise aluseks. Neid rakendatakse bibliograafia- ja normikirjetele ning tänapäeva raamatukogukataloogidele. Neid põhimõtteid saab rakendada ka bibliograafiatele ja muudele andmekogudele, mida luuakse raamatukogudes, arhiivides, muuseumides ja mujal.

Põhimõtete eesmärgiks on luua ühtne lähenemisviis iga liiki bibliograafiliste ressursside formaal- ja reaalkataloogimiseks.

Tähtsaim kataloogimisreeglite koostamise põhimõte on kataloogi kasutatavus.

2. Olemid, atribuudid ja seosed

2.1. Olemid bibliikirjetes

Bibliikirjete koostamisel tuleb arvesse võtta järgmisi intellektuaalse või kunstiloomingu tulemusi hõlmavaid olemeid:

- teos
- väljendus
- kehastus
- eksemplar²

2.1.1. Bibliikirjed kajastavad üldjuhul kehastusi. Kehastus võib hõlmata teoste kogumikku, üksikteost või teose koostisosa. Kehastus võib esineda ühe või mitme füüsilise üksusena.

Üldjuhul koostatakse iga füüsilise vormi (kehastuse) jaoks eraldi kirje.

2.2. Olemid normikirjetes

Normikirjed peavad dokumenteerima vähemalt isikute, suguvõsade, kollektiivide³ ja ainealade kontrollitavad nimevormid. Teoste ainealadeks võivad olla järgmised olemid:

- teos
- väljendus
- kehastus
- eksemplar
- isik
- suguvõsa
- kollektiiv
- mõiste
- objekt
- sündmus
- koht⁴

2.3. Atribuudid

Bibliograafia- ja normikirjete andmeelementidena kasutatakse iga olemit identifitseerivaid atribuute.

2.4. Seosed

Kogu kataloogi ulatuses tuleb kindlaks määrata olemitevahelised bibliograafiliselt tähtsad seosed.

3. Kataloogi ülesanded

Kataloogi ülesanneteks on võimaldada kasutajal:⁵

3.1. leida otsingu tulemusena (reaalsest või virtuaalsest) kogust bibliograafilisi ressursse, kasutades ressursside atribuute ja seoseid, mis aitavad:

3.1.1. lokaliseerida üksikressursi

3.1.2. lokaliseerida ressursikogumeid, mis hõlmavad

- kõik sama teose juurde kuuluvad ressursid
- kõik sama väljenduse juurde kuuluvad ressursid
- kõik sama kehastuse juurde kuuluvad ressursid
- kõik antud isiku, suguvõsa või kollektiivi teosed ja väljendused
- kõik antud aineala ressursid
- kõik ressursid, mis on määratud muude tunnustega (keel, ilmumismaa, ilmumisaeg, füüsiline vorm jms) tavaliselt otsitulemi teisesel piiritlemisel.

Tuleb silmas pidada, et majanduslike piirangute tõttu ei sisalda kõik raamatukogukataloogid bibliokirjeid teoste koostisosade ega teosesiseste üksikteoste kohta.

3.2. identifitseerida bibliograafiline ressurss või agent, st konstateerida, et kirjes esinev olem vastab otsitavale olemile, või teha vahet mitme sarnaste omadustega olemi vahel

3.3. välja valida bibliograafiline ressurss, mis sobib kasutaja vajadustega, st valida ressurss, mis vastab kasutaja nõuetele oma sisu, füüsilise vormi jm poolest, ning välistada ressurss, mis ei sobi kasutaja vajadustega

3.4. hankida kirjeldatud üksus või **saada** sellele **juurdepääs**, st kataloog peab andma informatsiooni, mis võimaldab kasutajal hankida mingi eksemplar ostu, laenu vms teel või saada sellele elektrooniline juurdepääs sidusühenduse kaudu; või hankida teatud bibliograafia- või normikirje või saada sellele juurdepääs

3.5. navigeerida kataloogis, st liikuda selles bibliograafiainfo loogilise korrastuse ja liikumisteede selge esituse abil, kaasa arvatud teoste, väljenduste, kehastuste ja eksemplaride vaheliste seoste esitus.

4. Bibliograafiline kirjeldamine

4.1. Bibliokirje kirjeldav osa peab põhinema rahvusvahelisel standardil.⁶

4.2. Kirjeldamisel võib lähtuda eri **kirjetasanditest**, mille valik sõltub kataloogi või bibliograafilise andmekogumi otstarbest.

5. Otsielemendid

5.1. Üldist

Otsielemendid bibliograafia- ja normikirjete kättesaamiseks tuleb formuleerida üldiste põhimõtete järgi (vt jaotis 1. Käsitlusala). Otsielemendid võivad olla kontrollitavad või mittekонтроllitavad.

Mittekонтроllitavateks otsielementideks on näiteks põhipealkiri kehasuses esineval kujul ja bibliokirjele lisatud või selle mis tahes kohas leiduvad võtmesõnad.

Kontrollitud otsielemendid võimaldavad ühtsust ja järjepidevust, mis on vajalik ressursikogumite lokaliseerimiseks, ning need peavad vastama standardsele normile. Standardsed vormid (nn normpealdised) koos viidetena kasutatavate variantvormidega jäädvustatakse normikirjetes.

5.1.1. Otsielementide valik

5.1.1.1. **Bibliokirjesse** lülitatakse otsielementidena teoste ja väljenduste (kontrollitavad) pealkirjad ja kehasuste (tavaliselt mittekонтроllitavad) pealkirjad ning teoste autorite kontrollitavad nimevormid.

Kollektiivi käsitletakse autorina nende teoste puhul, mis on olemuselt kahtluseta selle kollektiivi ühise mõtte või tegevuse väljenduseks, isegi kui teos on tähistatud kollektiivi esindava ametiisiku või ametniku nimega; ja sel juhul, kui pealkirja sõnastusest, arvesse võttes ka teose olemust, selgesti ilmneb, et kollektiiv on ühiselt vastutav teose sisu eest.

Täiendavalt lisatakse bibliokirjesse otsielementidena nende isikute, suguvõsade, kollektiivide ja ainealade kontrollitavad nimevormid, keda või mida peetakse oluliseks kirjeldatava bibliograafilise ressursi leidmiseks, identifitseerimiseks ja väljavalimiseks.

5.1.1.2. **Normikirjesse** lülitatakse otsielementidena olemi normitud nimevorm, samuti nime variantvormid. Täiendavate otsielementidena võib lisada seotud nimesid.

5.1.2. Normpealdised

Olemi normpealdiseks võetakse olemit järjepidevalt identifitseeriv nimi kas sellisena, nagu see ülekaalukalt esineb kehasustes, või kataloogikasutajatele sobiv üldtunnustatud nimi.

Vajadusel lisatakse muid iseloomustavaid tunnuseid, et eristada olemit teistest samanimelistest olemitest.

5.1.3. Keel

Kui nimi esineb mitmes keeles, eelistatakse pealdisevormi, mis põhineb originaalkeeles ja -kirjasüsteemis väljenduse kehatustes leiduval informatsioonil. Kui originaalkeelt ja -kirjasüsteemi kataloogis tavaliselt ei kasutata, võib pealdis põhineda vormidel, mis leiduvad kataloogikasutajate jaoks sobivaimas keeles ja kirjasüsteemis esinevates kehatustes või teatmeallikates.

Kui vähegi võimalik, tuleb luua võimalus otsinguks originaalkeeles ja -kirjasüsteemis. Seda võib teha normpealdise või viite abil. Vältimatuks transliteerimiseks tuleb kasutada rahvusvahelisi standardeid.

5.2. Isikunimede vorm

5.2.1. Kui isikunimi koosneb mitmest sõnast, valitakse nime algussõna isiku kodakondsusmaa tava järgi.

5.2.2. Kui kodakondsusmaad ei ole võimalik kindlaks teha, valitakse nime algussõna selle maa tava järgi, kus isik enamasti elab.

5.2.3. Kui ka elukohamaad ei ole võimalik kindlaks teha, järgitakse nime algussõna valikul selle keele tava, mida isik enamasti kasutab ja mis tehakse kindlaks kehatuste või teatmeallikate põhjal.

5.3. Suguvõsanimede vorm

5.3.1. Kui suguvõsanimi koosneb mitmest sõnast, valitakse nime algussõna selle maa tava järgi, millega suguvõsa on kõige enam seotud.

5.3.2. Kui maad, millega suguvõsa on kõige enam seotud, ei ole võimalik kindlaks teha, järgitakse nime algussõna valikul selle keele tava, mida suguvõsa enamasti kasutab ja mis tehakse kindlaks kehatuste või teatmeallikate põhjal.

5.4. Kollektiivinimede vorm

5.4.1. Võimu- ja haldusorganite puhul peab normpealdis sisaldama vastava territooriumi sel ajal kasutatavat nime kataloogikasutajate jaoks sobivaimas keeles ja kirjasüsteemis.

5.4.2. Kui kollektiivil on olnud aja jooksul erinevaid nimesid, mida ei saa pidada ühe ja sama nime väikeste erinevustega variantideks, vaadeldakse iga olulist nimemuutust uue olemina ning vastavate olemite normikirjed seostatakse sideviidetega (või viidetega *varasem nimi/hilisem nimi*).

5.5. Ühtluspealkirjade vorm

Ühtluspealkirjaks võib olla üksikpealkiri, autori ja pealkirja ühend või pealkiri, mida on täpsustatud identifitseerivate elementidega nagu kollektiivnimi, kohanimi, keel, daatum vms.

5.5.1. Ühtluspealkirjaks võetakse originaalpealkiri või pealkiri, mis kõige sagedamini esineb teose kehatustes. Teatud kindlatel juhtudel võib originaalpealkirja asemel normpealdise aluseks võtta üldtuntud pealkirja kataloogi keeles ja -kirjasüsteemis.

6. Normikirjed

6.1. Otsielementidena kasutatavate normitud nimevormide ja viidete kontrollimiseks koostatakse normikirjed järgmiste olemite jaoks: isikud, suguvõsad, kollektiivid, teosed, väljendused, kehatused, eksemplarid, mõisted, objektid, sündmused ja kohad.

6.2. Kui isik, suguvõsa või kollektiiv kasutab erinevaid nimesid või erinevaid nimevorme, tuleb normpealdiseks valida üks nimi või üks nimevorm iga eristuva

isiku, suguvõsa või kollektiivi jaoks. Kui teos on tuntud erinevate pealkirjade all, valitakse ühtluspealkirjaks üks pealkiri.

7. Otsivõimaluste alused

7.1. Otsing

Otsielemendid on bibliokirje elemendid, mis võimaldavad 1) biblio- ja normikirjete ning nendega seotud bibliograafiliste ressursside usaldusväärset kätteleidmist ja 2) otsitulemuste piiramist.

7.1.1. Otsinguviisid

Nimed, pealkirjad ja ainealad peavad olema otsitavad ja leitavad raamatukogukataloogis või bibliograafilises andmekogumis pakutavate otsinguviiside abil, nt täielike nimevormide, võtmesõnade, fraaside, kärpimise jms abil.

7.1.2. Kohustuslikud otsielemendid on need, mis põhinevad iga biblio- või normikirjes esineva olemi kõige tähtsamatel atribuutidel ja seostel.

7.1.2.1. Bibliokirjete kohustuslikud otsielemendid on:

- autori nimi või esimesena mainitud autori nimi, kui on mainitud rohkem kui üks autor
- kehastuse põhipealkiri või tingpealkiri
- ilmumis- või väljalaskeaasta(d)
- teose/väljenduse ühtluspealkiri
- märksõnad, võtmesõnad
- liigiindeksid
- kirjeldatava olemi standardnumbrid, identifikaatorid ja võtmepealkirjad

7.1.2.2. Normikirjete kohustuslikud otsielemendid on:

- olemi normitud nimi või pealkiri
- olemi nime või pealkirja variantvormid

7.1.3. Täiendavad otsielemendid

Biblio- ja normikirjete muudel kirjealadel leiduvad atribuudid võivad olla valikulisteks otsielementideks või otsingu tulemusena leitud suurearvuliste kirjekogumite filtreerimis- või piiramisvahenditeks. Sellisteks atribuutideks bibliokirjes on muuhulgas:

- peale esimese autori mainitud teiste autorite nimed
- esitajate või muudes rollides kui autor esinevate isikute, suguvõsade või kollektiivide nimed
- rööppealkirjad, päistiitlid jms
- seeria ühtluspealkiri
- bibliokirje identifikaatorid
- keel
- ilmumismaa
- füüsiline kandja.

Sellisteks atribuutideks normikirjes on muuhulgas:

- seotud olemite nimed või pealkirjad
- normikirje identifikaatorid.

LISA

Kataloogimisreeglite taotlused

Kataloogimisreeglite koostamisel tuleb juhinduda alljärgnevatest taotlustest.⁷ Kõige tähtsam on kataloogi kasutatavus.

Kataloogi kasutatavus. Kirjeldamist ja otsinguks mõeldud kontrollitavaid nimevorme puudutavad otsused tuleb teha kasutajat silmas pidades.

Üldine kasutus. Kirjelduses ja otsingus kasutatav standardne sõnavara peab olema vastavuses kasutajaskonna enamiku sõnavaraga.

Representatiivsus. Olemi esitus kirjelduses ja otsinguks mõeldud kontrollitavates nimevormides peab lähtuma olemi enda esitusviisist.

Täpsus. Kirjeldatav olem tuleb esitada võimalikult täpselt ja usaldusväärset.

Piisavus ja vältimatus. Esitada tuleb vaid sellised kirjeelemendid ja otsinguks mõeldud kontrollitavad nimevormid, mis rahuldavad kasutaja vajadusi ja on olulised olemi ühemõtteliseks identifitseerimiseks.

Olulisus. Elemendid peavad olema bibliograafiliselt olulised.

Ökonoomsus. Kui eesmärgi saavutamiseks on mitu võimalust, tuleb eelistada ökonoomsemat lahendust (st väiksemaid kulusid või lihtsamat käsitusviisi).

Standardsus. Kirjeldamine ja otsielementide moodustamine tuleb standardida nii suures ulatuses ja sellisel tasemel, kui võimalik. See soodustab ühtsust ja järjepidevust, mis võimaldab biblio- ja normikirjeid vahetada.

Integratsioon. Igat laadi teavikute kirjeldused ja kõikide olemite kontrollitavad nimevormid peavad põhinema võimalikult ühisel reeglistikul.

Kataloogimisreeglid peavad olema
põhjendatud ega tohi olla meelevaldsed.

Mõnikord lähevad need taotlused omavahel vastuollu ning sel juhul tuleb leida põhjendatud ja praktiline lahendus.

[Märksõnastikega on seotud teisigi taotlusi, mida selles deklaratsioonis veel ei sisaldu.]

Tõlkinud / translated into Estonian by Sirje Nilbe

¹ Cutter, Charles A. Rules for a dictionary catalog. 4th ed., rewritten. Washington, D.C.: Government Printing office. 1904; Ranganathan, S.R. Heading and canons. Madras [India]: S. Viswanathan, 1955; Lubetzky, Seymour. Principles of Cataloging. Final Report. Phase I: Descriptive Cataloging. Los Angeles, Calif.: University of California, Institute of Library Research, 1969.

² Teos, väljendus, kehasus ja eksemplar moodustavad FRBR/FANAR mudelis 1. olemirühma.

³ Isikud, suguvõsad ja kollektiivid moodustavad FRBR/FANAR mudelis 2. olemirühma.

⁴ Mõiste, objekt, sündmus ja koht moodustavad FRBR/FANAR mudelis 3. olemirühma. [*Edaspidi võidakse sedastada täiendavaid olemeid.*]

⁵ Jaotised 3.1-3.5 põhinevad teosel: Svenonius, Elaine. The Intellectual Foundation of Information Organization. Cambridge, MA: MIT Press, 2000. ISBN 0-262-19433-3.

⁶ Raamatukogudes on selleks „Rahvusvahelised bibliograafilise kirjeldamise reeglid” (*International Standard Bibliographic Descriptions*, ISBD).

⁷ Eesmärgid põhinevad bibliograafia-alasel kirjandusel, eriti Ranganathani ja Leibnizi kirjutistel, mida on käsitletud teoses: Svenonius, E. The Intellectual Foundation of Information Organization. Cambridge, MA.: MIT Press, 2000, p. 68.